

ВОКАТИВ ЯК ВИРАЗНИК ЗМІН У МОВЛЕННЄВІЙ КОМУНІКАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОЗИ)

VOCATIVE AS THE EXPRESSION OF CHANGES IN SPEECH COMMUNICATION (ON THE MATERIAL OF MODERN UKRAINIAN PROSE WRITING)

Єрмоленко С.І.,

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови*

*Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького*

У статті на матеріалі сучасних прозових творів з'ясовано специфіку використання вокатива у різних мовленнєвих комунікаціях (Олесь Ільченко «Місто з химерами» (2010), Євген Лір «Підземні ріки течуть» (2018), Софія Майданська «Сподіваюсь на тебе» (2008), Марія Матиос «Солодка Даруся» (2004), Ірен Роздобудько «Якби» (2012), Євген Сенік «Przepraszam, навчи мене мовчати» (2014)). Автор подає історичну довідку щодо визначення вокатива в сучасному мовознавстві. У дослідженні передбачено класифікацію вокатива, описано основні специфічні риси звертань. Окрім того, автор звернув увагу на поняття «мовленнєвий акт», його значення у виборі вокатива, окреслив найбільш поширені види мовленнєвих актів і форм вокатива, якими послуговуються сучасники. Дослідження є спробою висвітлення проблеми зникнення деяких форм вокатива через тенденцію заміни кличного відмінка називним або заміни вокатива формами особового займенника.

Ключові слова: вокатив, звертання, кличний відмінок, клична форма, мовленнєва комунікація.

В статье на материале современных прозаических произведений выяснена специфика использования вокатива в различных речевых коммуникациях (Олесь Ильченко «Город с химерами» (2010), Евгений Лир «Подземные реки текут» (2018), София Майданская «Надеюсь на тебя» (2008), Мария Матиос «Сладкая Даруся» (2004), Ирен Роздобудько «Если бы» (2012), Евгений Сенік «Przepraszam, научи меня молчать» (2014)). Автор наводит історическую справку по определению вокатива в современном языкознании. В исследовании предусмотрена классификация вокатива, описаны основные специфические черты обращений. Кроме того, автор обратил внимание на понятие «речевой акт», его значение в выборе вокатива, очертил наиболее распространенные виды речевых актов и форм вокатива, которыми пользуются современники. Исследование является попыткой освещения проблемы исчезновения некоторых форм вокатива из-за тенденции замены звательного падежа именительным или замены вокатива формами личного местоимения.

Ключевые слова: вокатив, обращения, звательный падеж, звательная форма, речевая коммуникация.

Based on the material of modern prose works the article reveals the specifics of vocative use in various speech communications (Oles' Ilchenko "The City with Chimeras" (2010), Yevhen Lir "Underground Rivers Flowing" (2018), Sofia Maydanska "Relying on You" (2008), Maria Matios "Sweet Darusia" (2004), Irene Rozdobudko "If" (2012), Yevhen Senik "Przepraszam, Teach Me Being Silent" (2014)). The author makes a historical reference towards the definition of vocative in modern linguistics. The study provides for the classification of vocative, it describes the main specific features of address. In addition, the author drew attention to the notion of "speech act", its importance in the choice of vocative. The most common types of speech acts and forms of vocative, which are used by contemporaries, have been outlined. The study is an attempt to highlight the problem of the disappearance of some forms of vocative due to the tendency of replacing the vocative case by nominative case or replacing vocative by the forms of the personal pronoun.

Key words: vocative, address, vocative case, vocative form, linguistic communication.

Постановка проблеми. Відмінкова парадигма іменника в сучасній українській мові передбачає сьомий відмінок – кличний, до якого неможливо поставити питання, але який передає звертання до особи чи будь-чого в значенні об'єкта комунікації. Вокатив виокремлювали в багатьох мовах світу (праіндоєвропейській, давньоруській, санскриті, давньогрецькій, латинській, литовській, старослов'янській, білоруській, українській та ін.). У деяких мовах він уже втрачений або діє частково (російській, словацькій, польській), у деяких зберігся (українській, білоруській, грузинській, чеській, болгарській, румунській). На сучасному етапі розвитку вока-

тив видозмінюється під впливом зовнішніх (інших мов, якими володіють носії української) і внутрішніх (психічних і фізіологічних) чинників. Тому дослідження вокатива є нагальною потребою як із суто лінгвістичного, так і соціолінгвістичного поглядів. Вокатив із комунікативного боку дає змогу охарактеризувати мовленнєву комунікацію сучасних носіїв мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вокатив досліджували такі відомі мовознавці, як О. Безпояско, Ф. Бацевич, П. Дудик, І. Вихованець, К. Городенська, С. Єрмоленко, А. Загнітко, І. Кучеренко, І. Матвіяс, О. Есперсен, О. Потебня, М. Скаб, Є. Тимченко, К. Шульжук,

І. Бойко, Ю. Вольська, М. Гринишин, Н. Данилюк, О. Межов, А. Каратаєва, І. Ющук та ін.

У своїй праці «Вокатив і інструменталь в українські мові» [1] Є. Тимченко стверджував, що з давніх-давен вокатив розглядали з різних позицій: то як окремих відмінок, то як кличну форму. У фольклорі вокатив іноді ставав підметом (*Ой плаче, плаче молодий козаче*) [2].

Мовознавець О.О. Потебня стверджував [3], що вокатив – це окремих відмінок іменника й також є підметом, тому що він має номінативну функцію й узгоджується з присудком і займенником у другій особі, напр.: *Ясю, де ти, виходь... Виходь до нас...* [4, с. 335]; *Слухай, Владе, а звідки ти це знаєш?* [5, с. 33]; *Плач, дівчино, треба, щоб осаду не лишилося* [6, с. 87].

У своїх дослідженнях мовознавець І.Р. Вихованець [10, с. 79] стверджував, що залежно від різних типів реченневих конструкцій потрібно розрізняти чотири різновиди вокатива (з уведенням до функціональних характеристик емотивних супровідних відтінків):

1) семантично складний кличний (кличний адресата – потенційного суб'єкта дії); напр.: – *Данилючко, станьте!* <...> – *Прокинься, Матронко, – сплеснула руками Данилючка...* [8, с. 122, 123]; *Митю, замовч!* [11, с. 119]; *Продавай ліпше дрімби, Іване...* [8, с. 63];

2) семантично складний кличний акцентованого адресата і відповідно нейтралізованого суб'єкта; напр.: *Ніко, дівчино, я піду трохи посплю...* [11, с. 175]; *Юзусе, мені дивно* [6, с. 196]; *Дякую тобі, Сашко* [6, с. 200]; *Олександрє, лікаря, нехайно!* [5, с. 8];

3) кличний ідентифікуючий полісемантичний, що дублює відповідну семантико-синтаксичну функцію синтаксично пов'язаного з ним займенникового іменника другої особи; напр.: *Вірочко, кому ти відчиняєш?* [11, с. 33]; *Слухай, Владе, а звідки ти це знаєш?* [5, с. 33];

4) кличний однокомпонентного речення як конденсат адресатно-предикатно-суб'єктної структури; напр.: – *Віро!* – *стрепенулася жінка. – Не смій пити сиру воду!* [11, с. 75]; – *Ево! Ево! Це... Це ти?!* [4, с. 206]; – *Владиславе! Я тебе благаю, отямся!* [5, с. 140].

Отже, І.Р. Вихованець стверджує, що «кличний відмінок іменника – одна з периферійних грамем морфолого-синтаксичної категорії відмінка, що в морфологічному плані входить як сьомий компонент до відмінкової парадигми однини й множини з її диференційованою сукупністю флексій і валентно поєднана з дієслівними формами наказового способу другої особи та виражає первинну семантико-синтаксичну ускладнену функцію адре-

сата мовлення – потенційного суб'єкта дії, первинну формально-синтаксичну функцію підмета і в типових виявах комунікативну функцію теми за актуального членування речення» [10, с. 79].

Мовознавець К.Ф. Шульжук стверджував, що «різновидом субстанціальних синтаксем є вокативні синтаксеми, в яких морфологічна непохідність часто поєднується із семантико-синтаксичною ускладненістю» [12, с. 204]. Він вважав, що це передусім конструкція з наказовим способом дієслова, напр.: *Маро, давай децю змінимо прачила* [7, с. 134]; *Облиш, люба* [5, с. 23].

Останнім часом синтаксично ізольовані частини речення називають внесенням, таке визначення поняттю запропонував І.П. Ющук: «Внесення (слова, синтаксично не пов'язані з членами речення) – це повнозначні слова в реченні, які не відповідають на питання в ньому і слугують для уточнення його змісту та вираження комунікативних і модальних відношень» [13, с. 552]. До внесень належать звертання, вставні конструкції (слова, речення), вставлені конструкції (слова й речення), вокативні речення (слова-речення) і вигуки, напр.: *Гадаю, пане студенте, час показати тобі децю цікаве* [5, с. 37] – у цьому реченні внесення у вигляді звертання, яке не є членом речення.

Постановка завдання. Зі сказаного випливає висновок, що вокатив мовознавці розглядають із таких позицій: як відмінкову форму, як сьомий відмінок іменника; як внесення, що не є членом речення, як підмет або інший член речення, який виконує номінативну функцію. Ми ж вважаємо, що вокатив є сьомим відмінком і не є підметом, оскільки лише називає адресата, до якого звертається адресант. Тому пропонуємо розглянути вокатив із погляду комунікативної лінгвістики через мовленнєву комунікацію.

Тому ми передбачаємо такі завдання:

1) описати мовленнєву комунікацію через мовленнєві акти (прямий, непрямий, ініціативний, реактивний, фінальний), взяті з сучасної української прози;

2) визначити місце вокатива у дібраних мовленнєвих актах (препозицію, інтерпозицію, постпозицію);

3) виділити вокативи, які за структурою переважають у сучасних прозових творах;

4) охарактеризувати поняття «персоніфікація особистості», її вплив на носіїв мови з погляду вибору вокативів.

Виклад основного матеріалу. Для розуміння мовленнєвої комунікації нам потрібно визначити, що є мовленнєвим актом. Якщо покликатися на Ф.С. Бацевича, то це «складова частина повідомлення, цілеспрямована мовленнєва дія; одиниця нормативної соціомовної поведінки, яка розгляда-

ється в межах прагматичної ситуації» [9, с. 319]. Прагматичною називається ситуація, пов'язана з виявом у мовленнєвому коді інтерактивних співвідношень комунікантів, а також їх ставлення до конситуації. Конситуація залежить від фізичних, соціально-психологічних і часових обставин, у межах яких відбувається спілкування. Мовленнєві акти поділяються на такі групи: прямий, непрямий, ініціативний, реактивний, фінальний.

Прямий мовленнєвий акт передбачає іллокуцію адресанта, виражену буквально засобами повідомлення, напр.: *Доню, з тобою все гаразд? Мамо, привіт!* [7, с. 29, 27]; *Артеме, ти геній!* [5, с. 34]. Цей прямий мовленнєвий акт супроводжується вокативом, який стоїть переважно у препозиції в реченні.

Непрямий мовленнєвий акт не пов'язаний буквально з іллокуцією адресанта засобами повідомлення, а повинен прочитуватися адресатом з оперттям на імплікатури дискурсу, напр.: *Пливи, рибко, пливи геть звідси!* [7, с. 32]; *Не встидно, дитино, якщо ти не злодій і не брехун...* [8, с. 23]; *Ну, давай же, Миросю, подумала я, дай гідну відповідь, ти ж це любиш <...> Зосередься, любий, і... дай мені непомітно пройти до передпокою* [11, с. 46]; *Проте погодьтеся, Владиславе Владиславовичу, – зітхнула Хвойка, – що дивна двоїстість загалом притаманна світові* [5, с. 79]. Цей непрямий мовленнєвий акт супроводжується вокативом, який стоїть переважно в інтерпозиції в реченні.

Ініціативний мовленнєвий акт відкриває собою діалогічне спілкування учасників комунікації, напр.: *Хано, попри всю мою любов до тебе, іноді ти мене простовбиваєш. Думе, прокинься! <...> Нумо, Думе!.. Думе, підводься, на роботу спізнися!* [7, с. 9, 24]; *Тому я і прошу вас, Володимире Адріановичу, разом із панамі Олександром Кобелевим і Едуардом Бродтманом встановити істину...* [5, с. 17]. Ініціативний мовленнєвий акт супроводжується вокативом, який може стояти в препозиції, інтерпозиції й постпозиції в реченні.

Реактивний мовленнєвий акт учасника спілкування, який іде за мовленнєвим актом мовця, є відповіддю адресата на ініціативний мовленнєвий акт адресанта, напр.: *Тому лишайся, мамо. Це не затримка, мамо...* [7, с. 32, 29]. Реактивний мовленнєвий акт супроводжується вокативом, який стоїть переважно в постпозиції в реченні. Реактивний мовленнєвий акт найкраще відображається в діалозі: – *Слава Йсу!* – *Навіки слава Богу!* – *одночасно відповіли гостеві з-поза паркана. – Чиї ви будете, дітво?* <...> – *Чи не знаєте ви, дітво, де тут у вас живе ксьондз?* [8, с. 22]. З діалогу видно, що в реактивному мовленнєвому акті, окрім постпозиції, трапляється іноді й інтерпозиція.

Часто ініціативний стоїть поряд із реактивним мовленнєвим актом, напр.: *Тоді з'їж мене, Куме! – Не можу, голубко* [7, с. 154] або – *Ви підтримуєте мене, Вікентію В'ячеславовичу? – Ну... Якщо ви не поспішаєте, Владиславе Владиславовичу, то я готовий...* [5, с. 82]. Таким чином вони стають цілісним діалогом.

Фінальний мовленнєвий акт учасника комунікації завершує діалогічне (полілогічне) спілкування, напр.: *Люба, все скінчилося. Ти врятувала нас обох. Рибко, все насправді скінчилося. Я вбив цю паскуду. Ходи до мене...* [7, с. 25]. Фінальний мовленнєвий акт супроводжується вокативом, який стоїть переважно в препозиції в реченні.

Найчастіше вокативи однокомпонентні за своєю структурою (*Богдане, я знайшов свого сина!* [7, с. 114]; *Слухай, Владе, а звідки ти це знаєш?* [5, с. 33]), але трапляються серед них і двокомпонентні (*Пускай, газдо Михайле, – свої люди...* [8, с. 150]; *Пане Городецький, ви розумієте, що цей... це...* [5, с. 9]), і трикомпонентні структури (*Шановний пане Гокінгу...* [11, с. 56]; *Кохання моє, Україно* [6, с. 210]). На жаль, останнім часом превалюють однокомпонентні структури вокатива, оскільки форми ввічливості (*пене, панно, пані, панянку*) у сучасному українському просторі фактично зникли.

До складу двокомпонентних вокативів можуть входити:

1) прикметник + іменник, напр.: *То не гай часу, плаксиве дівчисько!* [7, с. 155];

2) іменник + іменник, напр.: *Діправди, правду кажете, кумко Марійко* [8, с. 168] – у цьому випадку поєднані загальна і власна назви; *Владиславе Владиславовичу, ми тут, тес...* [5, с. 7]; *Ось вам, Давиде Григоровичу, за сумлінну працю!* [5, с. 12] – у цих випадках поєднані дві власні назви (ім'я й по батькові);

4) іменник + займенник, напр.: *Серце моє, пробач, що відпустила твою руку, не прикрила спиною, коли ти найбільше потребувала!* [6, с. 210]. Іноді поряд можуть стояти декілька локативів, серед яких і субстантивовані, для підсилення звернення, напр.: *Миросю, дорогий, зрозумій одне: ВІН не добрий і не злий* [11, с. 46]. Вокативи можуть поєднуватися в групи, напр.: – *Пане Хвойко, пане Городецький!* – *раптом засяяв широкою усмішкою фотограф* [5, с. 81].

Мовознавець Флорій Бацевич [9, с. 45] стверджує, що у другій половині ХХ ст. характер спілкування істотно змінився: причиною цих змін є персоніфікація особистості. Персоніфікація передбачає усвідомлення людиною індивідуальної неповторності, несхожості на інших людей. У сучасній українській прозі ми можемо спо-

стерігати ці зміни через діалоги, якими послуговуються літературні персонажі. Для цих мовленнєвих комунікацій є характерними такі риси: розширення сфер зацікавлення; скорочення часу на спілкування з близькими людьми заради розширення його з малознайомими через професійну чи громадську діяльність; спілкування через посередників (Інтернет, мобільний зв'язок); інтенсифікується спілкування у сфері обслуговування тощо.

Як результат, у спілкуванні збільшується кількість ситуацій, у яких люди не знайомляться під час комунікації, бо не вступають в особистісні стосунки. Тобто між адресантом і адресантом відбувається лише інформаційний обмін без налагодження духовних зв'язків.

Тому в сучасному комунікативному мовленні почали зникати вокативи, натомість їх почали замінити займенниками другої особи (– **Ти** тут? – Так, **я** слухаю. – **Ми** з **Напом** дивилися <...> [7, с. 55]; – **Ти** сумував? – Так... **А ти?** – Так... **А любив?** – Так... – **А ти?** – Так. – **Добре.** – Так. – Так. – Так [6, с. 120]; – **Привіт**, – сказала я і кивнула на будинок. – **Ти** звідси? – **Ага**, – сказав хлопчик, – з **десятої квартири**... [11, с. 49]) або пропускати звернення загалом (– **Слухай**, мені ніяк не йде з голови...<...> – **Слухай**, може, то було радіо чи **ТБ?**<...> – **Ого**, вітаю! Круто. [7, с. 46, 47, 53]).

Окрім того, часто мовці під час мовленнєвої комунікації послуговуються субстантивованими прикметниками замість іменників у кличному відмінку (– **Люба**, мені п'ятдесят три кляті роки! <...> – **Любий**, як думаєш... [7, с. 8, 11]; – **Слухай**, **мала**, надія вмирає останньою <...> – **Не розчулуй мене**, **старий**... [11, с. 12]; – **Слухаю вас**, **шановний** [8, с. 62]). Іноді в сучасній прозі трапляються вокативи, які поєднують у собі іменник і займенник, переважно це застарілі мовні форми етикету, напр.: **Ваше високородіє!** **Ваше**... [5, с. 7].

У сучасному розмовному мовленні комуніканти іноді послуговуються називним відмінком замість кличного (**Ну**, **папа**, **тепер уже нічого**, **покашлюю**, **але мало**, **і нерви вляглися**, **я їх в руки забрала** [5, с. 43]; **Сашико**, **ти зараз вдома?** [7, с. 114]; **Пацан**, **ти жартуєш?** [11, с. 10]), або незвичними і неправильними формами кличного відмінка, пов'язаними з діалектами різних місцевостей і соціальних груп (**За твоїми**, **Лешеку**, **настановами!** [5, с. 23]; **Алін**, **ну слухай** [7, с. 76]; **Але хто винен**, **Марійо?** [8, с. 76]). Такі форми кличного відмінка вказують, що комуніканти погано освічені або спеціально спотворюють своє мовлення для передачі іронії, сарказму.

Передаючи індивідуальне мовлення, письменники іноді використовують графічні засоби, напр., для передачі заїкання головної героїні Ірен

Роздобудько у романі «Якби» використовує емпатичний наголос: **П-п-пацан**, **т-ти ж-ж-жартуєш?** <...> **Р-р-розумієш**, **О-о-олежжжж** [11, с. 10, 11]. У романі Марії Матіос «Солодка Даруся» також є емпатичний наголос, для передачі жалю і розпачу Дарусі, яка змушена була вигнати Івана (– <...> **І-д-и-І-в-а-н-е**... [8, с. 76]).

Іноді вокатив супроводжують вигуки або частки, які несуть різні модальні відтінки, напр.: **Боже мій**, **дівчинко**, **що ти верзеш?** [11, с. 132]; **Егей**, **Олеже!** [7, с. 42]; **Йой**, **Іване... Іване... не треба було тобі це робити ... йой... не треба було** [8, с. 75] – у цих реченнях вигуки **Боже мій**, **егей**, **йой** у першому випадку передають здивування й обурення щодо нерозважливої поведінки малої Ніки; а в другому – Аліна просить Олега бути уважним до матеріалу, який вони вивчають; у третьому реченні вигук передає розпач Марії щодо дій Івана стосовно Дарусі.

Інтонація усного мовлення виконує функції не лише членування мовного потоку, зокрема виділення синтагматичних одиниць. Вона – важливий фактор організації живого мовлення загалом, важливий засіб оформлення різних модальних, експресивних настанов висловлювання. У яскраво інтонованих синтаксичних конструкціях часто виявляється те, що не може бути виражене іншими мовними одиницями. І хоч інтонаційні фактори не обов'язково і не скрізь самостійні, а здебільшого лише допоміжні і виступають у взаємодії з іншими елементами та підтримують загальний тон висловлювання, проте вони важливі явища нашого мовлення. У складній мовній системі є такі інтелектуально-експресивні факти, що набувають потрібної якості й виразності лише через відповідне інтонування. Напр.: – **Доню**, **а ти не збираєшся оновити гардероб?** [5, с. 7] – у цьому реченні питальна інтонація стосується адресата.

У текстовій структурі сучасної прози часто зустрічаються вокативні речення, тобто такі синтаксичні одиниці, які складаються виключно зі звертань, що мають виразне емоційне забарвлення, виражаючи докір, оклик, заборону, обурення тощо, напр.: **Мої любі!** – **кинулася до них пані Марр** [5, с. 16]; – **Хулігани!** **Що ж ви міст ламаєте!** **Він і так ледве дише!** [5, с. 37]; – **Пане Хвойко**... – **почав він** [5, с. 81]; – **Ліно?** – **М-м-м?** – **Спасибі** [7, с. 74]. Граматичний статус подібних синтаксичних утворень кваліфікується українськими мовознавцями неоднозначно.

На жаль, у сучасній прозі кількість вокативів зменшується. Так, наприклад, у романі Євгена Сеніка «Przepraszam, навчи мене мовчати» (2008) їх вилучено всього декілька (**Юзусе**, **Сашико**, **дівчино**, **Україно**, **серце моє**, **кохання моє**), переважно в діалогах і монологіях автор послугову-

ється зверненнями через другу особу або формами речення без будь-якого вказування на особу. Євген Сенік, окрім осіб, звертається до неживих істот, використовує двокомпонентну конструкцію поряд з однокомпонентними вокативами. Тоді як у романі Олеся Ільченка «Місто з химерами» (2010) кількість вокативів набагато більша, адже автор зображує не тільки сучасний світ, а й початок минулого століття (*Ваше висококордіє, Владиславе Владиславовичу, Владе, Олександрє, люба моя, пане Городецький, Давиде Григоровичу, мої любі, Володимире Адріановичу, Лешєку, Артеме, пане студенте, доню, старий, хулігани, пане Хвойко, пане Раковський, Вікентію В'ячеславовичу, пане Бурбусов, Михайле Павловичу*) – у цьому разі ми спостерігаємо багато традиційних етикетних форм-звернень, якими тоді користувалися мовці. Деякі вокативи вплетені в етикетні форми, напр.: *Ну, гаразд, вибач, люба!* [5, с. 16] або – *Ви, пане Раковський, приготуйте, будь ласка, що там належить для фотографування...* [5, с. 82].

Висновки. Отже, основне смислове значення звертання в сучасних прозових творах – привернути увагу того, до кого звертаються, до висловленої думки. Так, функція звертання в розповідних реченнях – повідомлення, в окличних реченнях (імперативних) звертання означає назву особи або предмета, до яких звертається мовець, спонукаючи їх до виконання певної дії, у питальних реченнях звертання – це назва тих осіб або предметів, від яких адресант хоче дістати відповідь.

Інтонація – специфічна категорія в системі мовлення, яка надбудовується над лексичними та граматичними засобами й не дорівнюється до них. Її виражальна цінність визначається завданням підсилити й зміцнити стилістичні якості

мовлення. Інтонація синтаксичних одиниць у мовленні сучасних прозових творів багатофункціональна, вона тонко диференційована як своєю формою, так і значенням.

Зазначені факти свідчать як про наявність загальних тенденцій у розвитку мовних процесів, так і про неповторність історичної еволюції української мови, вираженої в художній прозі. В основі цих явищ – тісний і багатоаспектний зв'язок елементів мовного континууму, а також його переривчастий характер, діалектичний за своєю природою.

Іншим надзвичайно важливим чинником у вивченні вокатива сучасної прози залишається універсальний характер людського світосприйняття, а відтак мислення, що не може не відтворюватися в мові.

Особливо важливим видається соціолінгвістичний аспект цієї проблеми, оскільки йдеться про мовну категорію, що є надзвичайно чутливою до тих зрушень, які відбуваються в суспільстві. Слід, звичайно, зважати також на національні культурні традиції і, зрештою, на національний менталітет українців.

Отже, поява персоніфікації об'єктивно стала причиною ускладнення міжособистісного спілкування, зникнення багатьох традиційних формул ввічливості (*пані Олено, панно Ганно, пане Іване, вельмишановний пане Степане Ігоровичу, шановна колего Ірино Шевченко* та под.). Знебарвлення вокативних форм зумовило збільшення комунікативних конфліктів та інших типів непорозуміння у спілкуванні людей. Тому ми вважаємо, що необхідно в різних закладах освіти формувати культуру спілкування (особливо звернути увагу на форми звертання!), оскільки гарне мовлення є важливим чинником суспільної інтеграції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Тимченко Є. Вокатив і інструменталь в українській мові / Українська Академія Наук. *Збірник історично-філологічного відділу № 45*. Київ: З друкарні Української Академії Наук, 1926. URL: <https://zbruc.eu/node/57968>.
2. Кличний відмінок. *Вікіпедія*. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
3. Потєбня А.А. Из записок по русской грамматике. Т. III. Об изменении значения и заменах существительного. Москва: Просвещение, 1968. 551 с.
4. Майданська С. Сподіваюся на Тебе: роман. Київ: Факт, 2008. 344 с.
5. Ільченко О. Місто з химерами: роман. Київ: Грані-2010. 160 с.
6. Сенік Є. *Przepraszać, навчи мене мовчати*. Тернопіль: Крок, 2014. 212 с.
7. Лір Є. Підземні ріки течуть: оповідання. Київ: Вид-во Жупанського, 2018. 160 с.
8. Матіос М. Солодка Даруся. Львів: ЛА «Піраміда», 2004. 176 с.
9. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. Київ: Видавничий центр «Академія», 2004. 344 с.
10. Вихованець І.Р., Городенська К.Г. Теоретична морфологія української мови / за ред. І.Р. Вихованця. Київ: Унів. вид-во «Пульсари», 2004. 400 с.
11. Роздобудько І. Якби. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2012. 256 с.
12. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови: підручник. Київ: Видавничий центр «Академія», 2004. 408 с.
13. Юшук І.П. Українська мова: підручник. Київ: Либідь, 2003. 640 с.